

ALEXANDER DE GROTE

PLUTARCHUS

ALEXANDER

Leven

Betekenis

Uitspraken

vertaling: Gerard Janssen

CHAIRONEIA

Leeuwarden

ISBN 9789076792187

NUGI 642

tweede druk

Copyright©2012 e-book: Chaironeia, 8933AX138

INHOUD

LIJST VAN AFBEELDINGEN 6

INLEIDING 7

ALEXANDERBIOGRAFIE 15

<i>Doelstelling</i> 15	<i>Verdere acties</i> 84
<i>Afstamming en geboorte</i> 15	<i>Het drama Filotas</i> 90
<i>Zijn uiterlijk</i> 19	<i>Het drama Kleitos</i> 94
<i>Jeugd en opvoeding</i> 20	<i>Het drama Kallisthenes</i> 97
<i>Aristoteles</i> 23	<i>De tocht naar India</i> 103
<i>Alexander als jongeman</i> 27	<i>Koning Poros en zijn</i>
<i>Alexander koning</i> 31	<i>olifanten</i> 108
<i>Opperbevelhebber van de</i>	<i>Muiterij onder de</i>
<i>geallieerde Grieken</i> 34	<i>manschappen</i> 111
<i>De Granikos</i> 38	<i>De Naaktgeleerden</i> 115
<i>Slag bij Issos</i> 45	<i>De woestijn</i> 117
<i>Karaktertrekken</i> 48	<i>Alexander als Dionysos op</i>
<i>Tyros en Gaza</i> 52	<i>zegetocht</i> 119
<i>Egypte</i> 56	<i>De dood van Hefaïstion</i> 125
<i>De slag bij Gaugamela</i> 65	<i>Het net van voortekens sluit</i>
<i>Babylon en Sousa</i> 72	<i>zich</i> 126
<i>Nog meer karaktertrekken</i> 77	<i>Het einde</i> 128

ALEXANDER: GELUK OF KWALITEIT

Eerste redevoering 133

Alexander, de praktische filosoof 137

Alexander als vredestitcher 139

Alexander en de mode 141

De uitspraken van Alexander 143

Tweede Redevoering 150

UITSPRAKEN VAN ALEXANDER 179

KORTE BIBLIOGRAFIE 186

LIJST VAN AFBEELDINGEN

- Macedonië en Thracië 17
- De route door Klein-Azië 40
- Alexandrie gebouwd als een "chlamys" 57
- Gaugamela 66
- Reconstructie van het paleis in Persepolis door Perrot en Chipiez (1890) 77
- Het wereldbeeld van Eratosthenes 86
- De veroveringen in India 105
- Overzicht van de tocht door Perzie 117
- Plaatsen waar Alexander gewond raakte 135
- Kop van Alexander (van Lysippos?) 154

INLEIDING

Plutarchus werd in ca. 45 n. Chr. in het stadje Chaironeia in Boiotië geboren, in de streek waar Filippus van Macedonië in 338 v. Chr. de Griekse stadstaten had verslagen, waarna hij het Macedonische rijk over geheel de Griekse wereld uitbreidde.

Op twintigjarige leeftijd ging Plutarchus in Athene studeren en volgde er onder andere college bij de Egyptische filosoof Ammonius. Tevens zal hij daar, gezien de kennis die uit zijn geschriften blijkt, met de retorica, medicijnen, natuurkunde en wiskunde in aanraking zijn gekomen. Hij bezocht naast talloze plaatsen in Griekenland ook Egypte (Alexandrië), Italië (Rome) en Klein-Azië. Hij kende Latijn, hoewel J.J.Hartman dat sterk in twijfel trekt: *"Plutarchus zal hoofdzakelijk Grieks gesproken hebben met Romeinen (!), anders moeten er kluchtige spraakverwarringen zijn voorgekomen. 'De Romeinen', zegt hij, 'hebben geen lidwoord', volkomen juist; 'en ze gebruiken bijna nooit een voorzetsel'. Een kluchtige, maar zeer begrijpelijke misvatting."* En zo gaat Hartman badinerend verder (11,24). De constatering van Plutarchus is natuurlijk wél juist. Vergeleken met het Grieks gebruikt het Latijn het voorzetsel beslist veel minder, zodat wij onze leerlingen met genitivus-, dativus- en ablativuscomplementen moeten lastig vallen. In *Demosthenes* 2,2 vertelt Plutarchus dat hij door zijn drukke werkzaamheden pas laat in zijn leven de Latijnse literatuur is gaan bestuderen, te laat helaas om alle finesses en subtiliteiten van de taal te doorgronden. Elementaire kennis om bijvoorbeeld Vergilius te kunnen lezen had hij uiteraard wel, daar hij zich anders in het Latijn sprekende Rome moeilijk had kunnen handhaven.

In Chaironeia, waar hij bleef wonen om het stadje niet nog

kleiner te maken, zoals hij zelf zegt, had hij een particuliere "universiteit", waar hij voornamelijk in filosofie college gaf. Daar bezat hij ongetwijfeld een grote collectie boeken en handschriften, waaruit hij zonder probleem kon putten voor zijn citaten en anekdotes. Tijdens zijn studie had hij er al de gewoonte van gemaakt van allerlei boeken stevige uittreksels te maken en citatenverzamelingen aan te leggen. Deze handelwijze is van onschatbare waarde gebleken, aangezien talloze fragmenten van verloren gegane werken van tragici, comici en ook van Alexanderbiografen ons via Plutarchus bekend zijn. Plutarchus bekleedde vele openbare functies: voorzitter van de Pythische Spelen, lid van het bestuur van het orakel in Delfi, een priesterschap in Delfi, lid van de federale raad van Boiottië. Van keizer Trajanus ontving hij de consulaire *insignia* en van Hadrianus de titel *Procurator* van Griekenland. Zo bekend en gewaardeerd was hij in de hoogste kringen van het Romeinse Rijk.

Plutarchus stierf op bijna tachtigjarige leeftijd in ca. 120 n. C.

Plutarchus' opvattingen

Plutarchus was een gelovig mens, in die zin dat religie bij hem van elke vorm van bijgeloof gespeend was en meer een filosofische inhoud had: die van het Platonisme. Hij volgt de "goddelijke Plato", zoals hij zijn beroemde voorganger wel noemde, in diens dualistische Ideeënleer en neemt met Plato een tweede bovennatuurlijke, onvergankelijke zijnslaag aan. De toevoeging van Plutarchus is zijn demonologie, bedoeld om het lastige probleem van de interactie tussen de twee entiteiten te verklaren. Deze demonologie speelt in diverse traktaaten in een wat mystieke en mythische setting mee: de demonen zijn een soort intermediairs tussen beide werelden. Het is overigens de vraag of Plutarchus inderdaad zelf achter deze demonologie stond, aangezien hij de theorie meestal anderen

in de mond legt^a. Plutarchus heeft een afkeer van het materialisme van het Epicurisme en van de rigide ongevoeligheidsleer van de Stoa. De gevoelens dienen niet uitgeschakeld te worden: zij zijn wezenlijk voor het bestaan en het handelen van de mens. De emoties moeten echter wel onderworpen blijven aan het hogere element in ons: de geest. Drift, woede en andere excessieve emoties, zoals die ook in de biografie van Alexander aan de orde komen, zijn irrationeel en kunnen een leven, ja zelfs een hele maatschappij ontwrichten.

In deze biografie klinken de boven beschreven opvattingen van Plutarchus door. Hoewel Alexander in het algemeen een toonbeeld van zelfbeheersing was en daarom ook door Plutarchus wordt bewonderd, zijn er tijdens zijn leven toch talrijke gebeurtenissen geweest, waarbij hij tot verbijstering van zijn omgeving, maar ook van de huidige lezer er niet geslaagd is zijn emoties met filosofisch gedachtegoed te bedwingen. Plutarchus weet deze tegenstellingen meesterlijk naast elkaar te plaatsen

In het eerste hoofdstuk geeft Plutarchus al duidelijk aan, wat zijn bedoeling is met het schrijven van deze biografie. Hij wil geen geschiedwerk schrijven, maar een psychologisch verslag geven van zielenroerselen en karaktertrekken van zijn hoofdpersoon. Tevergeefs zal de historisch geïnteresseerde lezer zoeken naar gedetailleerde beschrijvingen van de "schuine falanx", veldtochten, belegeringen, veldslagen en strijdtaferelen. Dat was in de tijd van Plutarchus al haarfijn beschreven door auteurs als Ptolemaios, Kallisthenes, Chares, Onesikritos, Kleitarchos en vele anderen. Iedereen kon deze werken in bibliotheken inzien. Plutarchus is echter bovenal een filosoof,

^aZie de inleiding op deel 5 van de *Moralia*.

een praktische filosoof, die de mensen met zijn *Biografieën* wil onderrichten en met zijn karaktertekeningen wil laten zien, hoe de goede en slechte eigenschappen van beroemde figuren hun omgeving en hun eigen positie hebben beïnvloed.

Het is verbazingwekkend te lezen, met welke kwaliteiten Alexander aan de ene kant in zo'n korte tijd zo'n enorme macht wist op te bouwen: onverzettelijkheid, doorzettingsvermogen, moed, eenvoud, tactisch en psychologisch inzicht, zelfbeheersing en bescheidenheid, maar hoe hij aan de andere kant zo wreed en hard kon zijn jegens zijn vijanden, zodat hij heden als een oorlogsmisdadiger te boek zou staan; hoe paranoïde hij was wat mogelijke aanslagen betreft en volstrekt bijgelovig ten aanzien van voortekenen en goddelijke uitspraken. De dramatische gebeurtenissen met betrekking tot Kleitos, Kallisthenes, Parmenion en Filotas laten een Alexander zien die bijna het tegendeel is van de held van de Granikos, van Issos en Gaugamela en van de "leeuw", die bij de Malliërs van de muur afsprong. Zo laat Plutarchus ons de grootheid én de kleinheid van de mens zien. De conclusie van Plutarchus zelf is helaas niet bewaard gebleven.

Ondanks de afwijkende bedoeling is Plutarchus ook historisch gezien een betrouwbare bron gebleken. Hij maakt zeker slordigheidsfouten waar het details betreft: feiten interesseren hem niet zozeer. Plutarchus had echter nog de beschikking over de geschreven bronnen uit Alexanders tijd, inclusief brieven van zijn hand en het *Hofjournaal*, bronnen die niet of slechts fragmentarisch zijn overgeleverd. Plutarchus noemt zijn bronnen duidelijk, selecteert en waardeert ze als een wetenschapper en geeft vaak zijn eigen mening.

Plutarchus is een uitstekende verteller, die met behulp van fraaie vergelijkingen, citaten en anekdotes de aandacht van de lezer weet vast te houden. Grappig is de slotopmerking van c.35, waar hij na een uitweiding over de eigenschappen en

vindplaatsen van nafta en aardolie, de experimenten ermee, over Medea die het goedje gebruikt zou hebben en de bodemgesteldheid in Babylonië zich excuseert voor deze excurs bij de "ongeduldige lezers", die al gauw kritiek hebben op al te lange uitweidingen. Plutarchus houdt rekening met zijn lezers en weet dat we ongeduldig en nieuwsgierig zijn naar de afloop van de Alexanderstory.

Alexander de Grote heeft zowel tijdens zijn leven als na zijn dood tot de verbeelding gesproken van velen: filosofen, biografen, koningen, keizers, leken en historici. Meteen na zijn dood werden er al biografieën opgesteld door vroegere generaals en vrienden, zoals door Ptolemaios, Aristoboulos (architect-ingenieur onder Alexander), Kallisthenes (filosoof-historicus en achterneef van Aristoteles), Kleitarchos (historicus) en Onesikritos (kapitein en ontdekkingsreiziger) om er maar enkele te noemen. Deze bronnen werden op hun beurt weer gebruikt door latere biografen als Plutarchus, Arrianus (ca. 100-180 n.C.), Curtius Rufus (1^e eeuw n.C.) en M.Iunianus Iustinus (3^e eeuw n.C.). De Alexanderroman voegde er in de Middeleeuwen talrijke sappige details aan toe: de vliegende Alexander, Alexander als diepzeeduiker en ontdekkingsreiziger, terwijl hij op afbeeldingen wordt afgeschilderd als een Christusfiguur, zittend in een kar, getrokken door griffioenen. Tot in de 20^e eeuw hebben de historici hun eigen interpretatie aan de figuur Alexander gegeven.

De redevoeringen

In de *Moralia* van Plutarchus, naast de *Biografieën* zijn tweede werk, komen twee redevoeringen voor die inzicht bieden in de ideeën die men in wetenschappelijke en filosofische kringen in de vroege keizertijd over het belang en de persoon van

Alexander had^a.

Plutarchus past in deze redevoeringen een interessante abstractie toe. In plaats van een min of meer chronologisch verslag te schrijven over feiten, gebeurtenissen en prestaties van Alexander, zoals biografen - en hij zelf ook in zijn biografie van Alexander - plachten te doen, schetst hij een beeld van de betekenis van Alexander voor de mensheid en het verloop van de geschiedenis.

Plutarchus was een bij uitstek praktisch ingestelde filosoof en wetenschapper, die naast het schrijven van theoretische traktaten en filosofische essays ook alledaagse adviezen op papier stelde en lezingen en colleges op zeer uiteenlopende gebieden gaf. Een paar voorbeelden zijn: *Huwelijksadviezen*, *Opvoeding van kinderen*, *Hoe te luisteren*, *Troostbrief aan zijn vrouw*, *Gezondheidsvoorschriften*. Voor Plutarchus is Alexander dan ook bovenal de man die de lessen van zijn leermeester Aristoteles in praktijk bracht. Hij is de grote vrede-stichter en unificator van oost en west, de man die de Griekse beschaving tot in Indië verbreidde, het stoïsche ideaal van de kosmopolitische burger onder de massa introduceerde, rechtsgeleerde filosofieën in concrete wetten vertaalde en nieuwe ontwikkelingen op het gebied van kunsten en wetenschappen in gang zette.

Het ideaalbeeld dat Plutarchus ons hier schetst en dat in bepaalde opzichten strijdig lijkt met beschrijvingen van Alexanders karakterfouten, zoals hij die in zijn *Biografie* geeft, - met name zijn drift en zijn drankzucht die tot extreme daden leidden zoals de moord op Filotas en anderen - dient men dan ook niet op te vatten als hét absolute standpunt van Plutarchus

^aDe redevoeringen *Alexander: geluk of kwaliteit* I en II zijn afkomstig uit deel 6 van de *Moralia: Politiek en filosofie*.

over Alexander, maar moet in het kader gezien worden van de aard van deze redevoeringen. Het gaat hier naar alle waarschijnlijkheid om epideiktische redes, die tijdens een debat over het belang van Alexander gehouden zijn door Plutarchus en een onbekende tegenstander. Een dergelijk debat zou gehouden kunnen zijn ten behoeve van het onderwijs in de retorica of tijdens een symposium over Alexander de Grote. Het feit dat beide redevoeringen abrupt afbreken duidt zelfs op een debat met tijdsklok (waterklok)!

Plutarchus reageert in de eerste redevoering op een spreker die kennelijk had betoogd, dat de prestaties van Alexander louter en alleen aan τύχη (geluk, toeval, Fortuna) te danken waren. In de sfeer van zo'n debat is het aannemelijk en een goed gebruik in de retorica, dat de sprekers extreme standpunten innemen. Deze constatering neemt niet weg dat de redevoeringen ons een goed inzicht geven in de heersende denkbeelden over de betekenis van Alexander binnen de geschiedenis. Alexander wordt door hem gezien als het beginpunt van een nieuw cultureel tijdperk, een mengvorm van Griekse en Oosterse culturen, van bloeiende handel en verstedelijking, een periode die wij tegenwoordig met de term "Hellenisme" aanduiden.

De uitspraken

Behalve de twee redevoeringen is er ook nog een aantal uitspraken van Alexander in de *Moralia* overgeleverd, en wel in: *Uitspraken van koningen en legerleiders*^a. Deze bundel is door Plutarchus aan Trajanus opgedragen en de keizer toegestuurd, aangezien korte spreuken volgens hem 'een handvat bieden

^aDeel 4 van *Moralia: Griekse en Romeinse gebruiken en uitspraken*.

voor het begrip van de karakters en de principes van leidende persoonlijkheden, die meer nog in hun woorden dan in hun daden naar voren komen'.

Uitspraken bieden de lezer als het ware een spiegel om ieders geestelijke achtergrond zuiver te observeren.

Bij mijn vertaling heb ik gebruik gemaakt van de Loebtekst nr. VII ed. B.Perrin, Londen 1967. De vertaling van S.L. Radt uit 1965 *Een jongeling veroverd de wereld* was een welkome steun. Ik heb Radt slechts op één fout kunnen betrappen en wel in c.41, waar hij τὰ γενόμενα τοῖς συνήθεσιν aldus vertaalt: 'En toch getuigden zelfs de kleinste *attenties die hij zijn vertrouwelingen bewees* van grote genegenheid en achting.' De juiste betekenis is echter: 'Toch konden zelfs de kleinste voorvallen *die zijn vertrouwelingen overkwamen* van zijn kant op grote sympathie en waardering rekenen.'

In het algemeen is zijn vertaling nog goed leesbaar, maar enigszins gedateerd, zoals dat met deze vertaling na vijftig jaar ook het geval zal zijn.

ALEXANDER DE GROTE

BIOGRAFIE

Doelstelling

1. Nu wij in dit boek het leven van koning Alexander en van Caesar gaan beschrijven, willen wij geen uitgebreide inleiding geven, maar de lezer slechts verzoeken om, als wij niet alle beroemde wapenfeiten vermelden en niet alles achter elkaar gedetailleerd beschrijven, maar het merendeel in kort bestek vertellen, niet te klagen. Wij schrijven namelijk geen geschiedwerk, maar biografieën en het zijn lang niet altijd de meest opvallende daden, waarin de grootsheid of onbeduidendheid van iemand zich manifesteert. Nee, een simpele handeling, uitspraak of grapje benadrukt iemands karakter vaak beter dan veldslagen met duizenden doden, de langste frontlinies of belegeringen van steden.

Zoals schilders de gelijkenis dus ontlenen aan gezicht en gelaatstrekken, waarin het karakter zich openbaart, en de andere lichaamsdelen heel weinig aandacht schenken, zo moet u ons toestaan dat wij ons met name in de zielenroerselen van de persoon verdiepen en met behulp daarvan ieders leven schetsen, waarbij wij grootse daden en strijdtaferelen aan andere schrijvers overlaten.

Afstamming en geboorte

2. Dat Alexander van vaders kant via de tak van Karanos een afstammeling van Herakles was en van moeders kant via die van Neoptolemos van Aiakos afstamde, wordt praktisch als vaststaand aangenomen.

Het verhaal gaat dat, toen Filippus tegelijk met Olympias in

Samothrake werd ingewijd^a, hij, een jongeman nog, verliefd geworden was op dat meisje dat haar ouders had verloren en hij na overleg met haar broer Arymbas onverwijld een huwelijk had gearrangeerd. Welnu, de nacht vóór de eigenlijke huwelijksnacht droomde de bruid dat er met luid gedonder een bliksem in haar schoot insloeg en er uit die plek een groot vuur oplaaide, dat vervolgens naar alle kanten in vlammen uit-eenspatte en doofde.

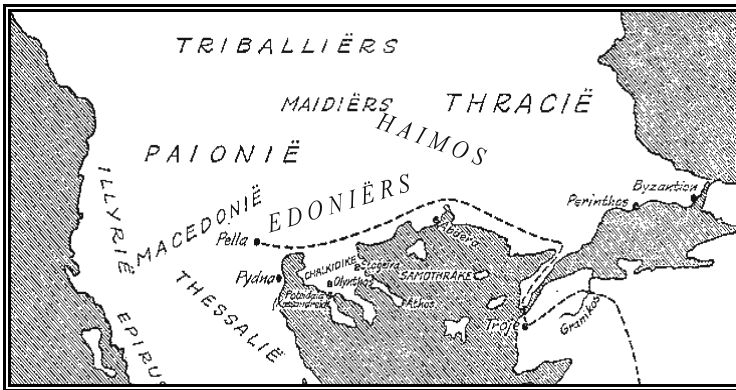
Filippos droomde echter een tijdje na die bruiloft dat hij een zegel op de schoot van zijn vrouw drukte. Het stempel van de ring stelde, naar hij meende, een leeuw voor. Terwijl de meeste waarzeggers deze droom als ongunstig beoordeelden, omdat het volgens hen betekende dat Filippos zijn echtelijke relatie nauwlettend in het oog moest houden, beweerde Aristander uit Telmessos^b dat zijn vrouw zwanger was, aangezien er nooit iets leegs werd verzegeld, en dat het kind dat zij droeg een temperamentvol en leeuwachtig karakter had.

Ook zagen ze op een keer een slang languit naast het lichaam van de slapende Olympias liggen. Dit feit met name zou de liefde en tedere gevoelens van Filippos jegens haar dan ook hebben doen verflauwen, zodat hij niet vaak meer bij haar kwam slapen, hetzij omdat hij vreesde dat zijn vrouw bepaalde betoveringen of middelen op hem toepaste, hetzij hij dacht dat zij een relatie met een hogere macht had en daarom de omgang met haar schuwde. Er doet nog een ander verhaal hierover de ronde, dat alle vrouwen daar al sinds mensenheugenis in de ban zijn van de Orfische riten en Dionysosmysteriën - zij

^aIn de cultus van de Kabeiren, godheden van vermoedelijk Aziatische oorsprong.

^bTelmessos is een stad in Lycië waarvan de meeste inwoners helderziende geweest zouden zijn.

worden Klodonen en Mimallonen genoemd - en veel dingen doen die wij kennen van de vrouwen van Edonia en de Thracische vrouwen in de buurt van het Haimosgebergte^a - het schijnt ook zo te zijn, dat het woord θρησκεύειν (thréskeuein) als term voor onmatige en extravagante ceremoniën daarvan is afgeleid^b - maar dat Olympias, die nog meer dan de andere vrouwen verslaafd was aan deze vorm van trance en haar vervoering in nogal wilde vormen uitte, vaak grote tamme

Macedonië en omgeving

slangen voor de optochten met zich meesleepte, die dan, als ze uit het klimploof en de ceremoniële mandjes de kop op staken en zich om de thyrsosstokken en kransen van de vrouwen kronkelden, de mannen de stuipen op het lijf joegen.

^aDe Haimos is het Balkangebergte in Thracië (Bulgarije), waar ook de Edoniërs woonden.

^bEigenlijk dus: Thracisch doen.

3. Hoe het ook zij, Filippus had na die verschijning Chairon uit Megalopolis naar Delfi gestuurd en kreeg, naar verluidt, het volgende orakel van de god als antwoord terug. Hij moest aan Ammon offeren en die god speciaal eer bewijzen, maar hij zou zelf een oog verliezen en wel dat, waarmee hij door het sleutelgat gekeken had en de god in de gedaante van een slang met zijn vrouw had zien slapen.

Olympias zou volgens Eratosthenes, toen zij afscheid nam van Alexander bij de start van zijn veldtocht, hem onder vier ogen het geheim van zijn conceptie hebben meegedeeld en hem opgedragen hebben een houding aan de dag te leggen die zijn afkomst waardig was. Volgens anderen wees zij deze voorstelling van zaken echter af en zei ze vaak: "Alexander moet ophouden mij in de ogen van Hera zwart te maken!"^a

Maar goed, Alexander werd geboren in het begin van de maand Hekatombaion, bij de Macedoniërs Loös geheten, op de zesde dag, exact de dag waarop de tempel van Artemis in Efese afbrandde, naar aanleiding waarvan Megesias uit Magnesia een opmerking had gemaakt die door zijn flauwheid de brand had kunnen blussen. Hij zei namelijk dat het logisch was dat de tempel van Artemis tot de grond toe was afgebrand, omdat zij de handen vol had aan de geboorte van Alexander!^b Alle priesters die zich op dat moment in Efese bevonden renden toen, omdat zij in de ramp met de tempel een voorteken voor nog meer ellende zagen, door de straten, waarbij ze op hun gezicht sloegen en uitriepen dat die dag voor Azië een vloek en groot onheil had voortgebracht.

Filippus, die zojuist Potidaia had ingenomen, kreeg op één en dezelfde dag drie berichten te horen: dat de Illyriërs in een

^aAlexander werd als zoon van Ammon = Zeus aangesproken.

^bArtemis in haar functie van godin van de bevalling.

grote slag door Parmenion waren verslagen, dat een van zijn renpaarden op de Olympische spelen had gewonnen en ten derde het bericht over Alexanders geboorte. Hij was daar uiteraard erg blij mee en die vreugde werd nog vergroot door de verklaring van waarzeggers, dat zijn zoon onoverwinnelijk zou zijn, omdat zijn geboorte samen was gevallen met drie overwinningen.

Zijn uiterlijk

4. Dan nu zijn uiterlijk: dat wordt het beste weergegeven door de beelden van Lysippos, de enige door wie Alexander zelf geportretteerd wenste te worden. Juist die trekjes, die veel van zijn vrienden en opvolgers later probeerden te imiteren - zijn gestrekte nek met een lichte neiging naar links en de smachtende blik in zijn ogen - heeft deze kunstenaar namelijk het meest exact weergegeven. De schilder Apelles heeft in zijn *Alexander met de Bliksem* zijn huidskleur niet goed getroffen, maar hem te donker en te smoezelig afgebeeld. Hij had namelijk een blanke huid, naar men zegt, en die blanke kleur ging met name bij zijn borst en in zijn gezicht in een rode tint over. Dat zijn huid heel lekker rook en dat zijn mond en heel zijn lijf een frisse geur verspreidden, zodat zijn kleren ervan waren doortrokken, hebben we in de *Memoires* van Aristoxenos gelezen.^a De oorzaak lag wellicht in zijn lichaamstemperatuur: hij had een verhit en vurig temperament. Geur ontstaat namelijk door de inwerking van warmte op vocht, zoals Theofrastos meent. Vandaar dat droge en hete plekken op de aarde de meeste en heerlijkste reukwaren produceren, omdat het vocht, dat zich als een voedingsbodem voor rottingsprocessen aan de oppervlakte van gewassen bevindt, er door de zon aan wordt

^aWijsgeer en tijdgenoot van Alexander.

onttrokken. De lichaamswarmte van Alexander maakte hem naar het schijnt ook dorstig en driftig.

Toen hij nog een kleine jongen was, kwamen er al twee eigenschappen van hem naar voren: zijn zelfbeheersing, die bleek uit het feit dat hij, die in veel dingen onstuimig was en er zich voluit aan overgaf, ten aanzien van fysieke geneugten traag op gang kwam en er met grote matigheid van proefde, én zijn ambitie, die, zijn leeftijd in aanmerking genomen, zijn denken zwaar beïnvloedde en tot grote daden inspireerde. Hij was namelijk niet uit op alle soorten roem in allerhande zaken, zoals Filippus, die enerzijds als een sofist prat ging op zijn retorische kwaliteiten en anderzijds zijn overwinningen met vierspan in Olympia op zijn munten liet slaan. Nee, toen mensen uit zijn omgeving hem polsten of hij tijdens de Olympische spelen aan de stadionloop wilde deelnemen - hij kon namelijk erg hard lopen,- zei hij zelfs: "Ja, als ik koningen als tegenstanders zou hebben."

Kennelijk stond hij ook in het algemeen afwijzend tegenover de beroepsgroep van de atleten. Hoewel hij echt zeer veel wedstrijden organiseerde niet alleen voor acteurs, fluit- en citerspellers, maar ook voor rapsoden en in allerlei jachttechnieken en stokvechten, heeft hij nooit serieus een boks- of pankrationwedstrijd georganiseerd.

Jeugd en opvoeding

5. Toen hij tijdens een buitenlandse reis van Filippus de gezanten van de Perzische koning op bezoek had en vertrouwelijk met hen omging, wist hij hen door zijn vriendelijkheid en zijn manier van vragen voor zich in te nemen. Hij stelde namelijk geen kinderachtige of onbenullige vragen; nee, hij informeerde naar de afstanden en reismogelijkheden binnen het rijk en vroeg hoe de koning zichzelf tegenover de vijanden opstelde en hoe groot de kracht van het Perzische leger was,

zodat zij versted stonden en meenden dat de veelbesproken tactische kwaliteiten van Filippos in vergelijking met de energie en hoge aspiraties van zijn zoon niets voorstelden.

In elk geval was het zo dat, telkens wanneer hem werd gemeld dat Filippos een roemrijke stad had ingenomen of een roemruchte slag had gewonnen, hij helemaal niet zo blij was dat te horen. Integendeel, hij zei dan tegen zijn vrienden: "Jongens, vader maait al het gras voor mijn voeten weg. Hij biedt me straks geen kans meer om samen met jullie een grootse en schitterende daad te verrichten." Omdat hij niet streefde naar plezier of rijkdom, maar naar prestaties en waardering, dacht hij dat hij, hoe meer hij van zijn vader overgedragen zou krijgen, des te minder successen op eigen kracht zou kunnen behalen. Omdat hij dus vond dat door de toename van zijn vaders macht zijn handelingsmogelijkheden beperkt werden, wilde hij liever een rijk overnemen dat hem in plaats van geld, luxe en genietingen strijd, oorlog en ambitieuze plannen beloofde.

Hoewel er talloze mensen waren die met zijn opvoeding waren belast - dat spreekt vanzelf - met de titel huisonderwijzer, gouverneur of leraar, had één man de leiding over hen, Leonidas, een familielid van Olympias met een streng karakter, die hoewel hij zelf niet afkerig was van het woord 'gouverneurschap', omdat dat een prachtige en interessante bezigheid aanduidt, door de anderen vanwege zijn positie en familierelatie de "voogd en leermeester van Alexander" werd genoemd. De man die zich de rol en de titel van gouverneur toeëigende was Lysimachos, een Akarnaniër van afkomst, die verder geen beschaving bezat, maar alleen omdat hij zichzelf "Foinix" noemde, Alexander "Achilles" en Filippos "Peleus", heel

populair was en de tweede plaats bezette.^a

6. Toen de Thessaliër Filoneikos op een keer Boukefalas voor 13 talenten^b aan Filippos te koop aanbood en men zich naar de vlakke had begeven om het paard te testen, leek het een koppig en volslagen onhandelbaar beest te zijn, omdat het geen berijder accepteerde en niet naar welke stem ook van Filippos' mannen wilde luisteren, maar bij iedereen begon te steigeren^c. Toen Filippos zich ergerde en beval het paard af te voeren, omdat hij het veel te wild en ontembaar achtte, zei Alexander die erbij stond: "Wat een paard laten ze daar aan hun neus voorbijgaan, omdat zij er in hun ondeskundigheid en slapheid niet mee om kunnen gaan." Filippos ging hier aanvankelijk niet op in, maar toen hij steeds maar opmerkingen bleef maken en zich stond op te winden, zei hij: "Heb jij er zelf dan meer verstand van of ben jij beter in staat ermee om te gaan, dat je zo'n kritiek hebt op oudere mensen?" "Ja, met dit paard," zei hij, "zou ik zeker beter overweg kunnen dan een ander." "En als je het niet kunt, welke prijs betaal je dan voor je

^aPeleus was de vader, Foinix de leermeester en opvoeder van Achilles. De gouverneur (παιδαγωγός) was vaak een slaaf, die de persoonlijke verzorging en begeleiding van het kind als taak had. In het geval van Alexander had de functie kennelijk een hoge status.

^bVoor de duidelijkheid stel ik één talent op € 50.000, hoewel er niet veel zekerheid over de waarde is. Een talent is 6000 drachmen of ca. 26 kg. zilver.

^cBoukefalas betekent 'Runderkop', hetgeen niet op de vorm van zijn hoofd slaat, maar waarschijnlijk op een ingebrand merkteken van een ossenkop. De residentie van Filippos, Vergina, ligt in de heuvels.

eigenwijsheid?"

"Dan betaal ik het geld voor het paard, ik zweer het!"

Toen allen in de lach schoten en er vervolgens een afspraak was gemaakt over het geld, rende hij onmiddellijk op het paard af, nam de teugels over en draaide het paard naar de zon toe, omdat hij kennelijk had gemerkt dat het bij het zien van de schaduw die voor zijn voeten viel en voor hem uit danste schichtig werd. Toen hij het dier op deze wijze een beetje gekalmeerd en gestreeld had en zag dat het weer vol vuur en energie raakte, wierp hij rustig zijn jas van zich af en sprong zonder probleem op zijn rug. Daarna trok hij met de teugels het bit zachtjes aan en zette het, zonder een klap te geven of zijn mond in te scheuren, naar zijn hand. Toen hij merkte dat het paard zijn dreigende houding had laten varen en het op een lopen wilde zetten, liet hij de teugels vieren en spoorde het aan, door het nu wat feller toe te spreken en zijn voeten in zijn ribben te drukken.

Onder het gevolg van Filippos heerste aanvankelijk doodsangst en diepe stilte. Toen hij echter netjes de bocht had gemaakt en trots en blij terug kwam rijden, begon iedereen te juichen, terwijl vader zelf van vreugde een traantje weggepinkt zou hebben en, toen hij was afgestapt, zijn hoofd gekust en gezegd zou hebben: "Jongen, zoek een koninkrijk dat bij jou past, want Macedonië is te klein voor jou!"

Aristoteles

7. Omdat Filippos bemerkte had dat hij een koppig karakter had en zich tegen elke vorm van dwang verzette, maar zich gemakkelijk door argumenten tot het juiste gedrag liet leiden, probeerde hij hem zelf liever te overtuigen dan te commanderen en vertrouwde hij het toezicht en de opleiding van de knaap niet volledig aan onderwijskrachten en vakdocenten toe. Omdat hij vond dat het hier ging om een zaak van té groot

belang en het, zoals Sofokles zei,

een zaak was die een hoop teugels vereiste
en stuurmanskunst,

liet hij de beroemdste en geleerdste wijsgeer, Aristoteles, komen met wie hij een prachtig honorarium afsprak^a. Hij liet namelijk de stad Stageira, waar Aristoteles geboren was en die door hem verwoest was, weer opbouwen en stond toe dat de burgers die gevlucht waren of in slavernij waren weggevoerd er zich opnieuw vestigden.^b Als schoolgebouw en dagelijks verblijf wees hij hun het Nymfaion bij Miëza aan, waar ze vandaag de dag nog de stenen banken en schaduwrijke wandelgangen van Aristoteles laten zien.

Het schijnt dat Alexander niet alleen les kreeg in moraal-filosofie en staatsrecht, maar ook inzicht kreeg in de geheime en diepergaande leerstellingen die deze heren met de speciale naam "akroamatische en eoptische colleges" aanduiden en niet aan het grote publiek bekend maakten.^c Toen hij namelijk

^aMet de term 'vakdocent' wordt bedoeld een leraar in 'algemene schoolvakken', de *ἐγκύκλιος παιδεία*, een soort basisvorming, waarbij in verschillende steden verschillende vakken werden onderwezen, zoals filosofie, artsenij, rechten, tekenen, krijgskunde, maar waarin als vast patroon de zeven artes liberales te vinden zijn: grammatica, retorica, dialectiek, geometrie, rekenkunde, astronomie en muziektheorie.

^bStageira ligt op het schiereiland Chalkidike en was in 350 v. Chr. verwoest.

^cBedoeld zijn de esoterische leerstellingen van de Peripatetici, die alleen voor ingewijden bestemd waren. De inhoud van Aristoteles' onderricht betrof zeker de volgende vakken: Homeros- en Pindaroslessen, geografie, zoölogie, retorica, medicijnen en wetenschap

al naar Klein-Azië was overgestoken en vernam dat er een paar colleges over die onderwerpen door Aristoteles in boekvorm gepubliceerd waren, schreef hij hem ter verdediging van de filosofie een niet mis te verstane brief, waarvan dit een afschrift is:

Alexander wenst Aristoteles het beste.

U hebt er niet juist aan gedaan de esoterische colleges te publiceren. Waarin kunnen wij ons immers nog van de anderen onderscheiden, als die theorieën waarin wij zijn opgeleid gemeengoed zullen zijn? Ik zou me namelijk liever willen onderscheiden in de wetenschap omtrent het hoogste Goed dan in macht.

Tot ziens.

Welnu, deze oprisping van eerezucht van de kant van Alexander wordt door Aristoteles nog getemperd, doordat hij zich verdedigt met de stelling, dat deze colleges wel en niet gepubliceerd zijn. En inderdaad is het zo, dat zijn verhandeling over de metafysica, die op zich geen enkel nut heeft voor onderricht en studie, slechts ter illustratie is opgeschreven voor mensen die er van het begin af aan vertrouwd mee zijn geraakt.^a

8. Ook de interesse van Alexander in de geneeskunde lijkt mij

in het algemeen.

^aAan de echtheid van deze twee brieven (die van Alexander en het antwoord van Aristoteles) wordt getwijfeld. Ze zijn weliswaar in meerdere bronnen terug te vinden, maar lijken eerder bedoeld om Alexanders belangstelling voor de filosofie te onderstrepen. Aristoteles zou zijn esoterische colleges nooit gepubliceerd hebben.

juist en vooral door Aristoteles opgewekt te zijn. Hij was namelijk niet alleen verzot op de theoretische kennis, maar hielp zijn vrienden ook als ze ziek waren en schreef hun bepaalde behandelingen en diëten voor, zoals je in zijn brieven kunt lezen.

Hij was van nature ook een liefhebber van literatuur en dol op lezen. De Ilias, die hij beschouwde als een handleiding in de oorlogskunde en ook zo noemde, had hij dan ook in een door Aristoteles gecorrigeerde versie - de zogenaamde "Ilias uit het kistje"^a- meegenomen en hij bewaarde hem altijd samen met zijn dolk onder zijn kussen, zoals Onesikritos vermeldt. En wat andere boeken betreft: toen hij eens in de binnenlanden van Azië zonder zat, gaf hij Harpalos opdracht hem iets te sturen. Daarop stuurde deze hem de werken van Filistos, talrijke tragedies van Euripides, Sofokles en Aischylos en de dithyramben van Telestes en Filoxenos.^b

Tegenover Aristoteles, die hij aanvankelijk bewonderde en van wie hij naar eigen zeggen niet minder hield dan van zijn vader, omdat hij aan de laatste het leven, maar aan de eerste het goede leven te danken had, stelde hij zich later enigszins wantrouwend op. Niet dat hij hem enig kwaad berokkend heeft. Zijn gevoelens jegens hem hadden alleen niet meer die impulsieve genegenheid van weleer, hetgeen een bewijs was van hun vervreemding van elkaar. De sterke drang naar en belangstelling voor de filosofie evenwel, die hem was aangeboren en van het begin af met hem was meegegroeid, ver-

^aZie c.26: Alexander bewaarde het boek in een speciaal kistje.

^bFilistos (430-356) schreef een *Geschiedenis van Sicilië*. Dithyramben zijn lange koorliederen met Dionysische taferelen. Het bekendste werk van Filoxenos is *De Cycloop* met o.a. het verhaal van de liefde van de Cycloop Polyfemos voor de nimf Galatea.

lieten hem nooit, zoals blijkt uit de eer die hij Anaxarchos bewees, de vijftig talenten die hij Xenokrates stuurde en de bijzondere aandacht die hij aan Dandamis en Kalanos besteedde.^a

Alexander als jongeman

9. Toen Filippus een veldtocht tegen Byzantium ondernam, wist Alexander, die, hoewel hij pas zestien jaar was, als regent en drager van de koninklijke zegelring in Macedonië was achtergelaten, de afvallige Maudiërs te onderwerpen en na hun stad veroverd te hebben de barbaren eruit te verdrijven, waarna hij een gemengde bevolking zich in de stad liet vestigen, die hij Alexandropolis noemde.

In Chaironeia nam hij deel aan de strijd tegen de Grieken en het verhaal gaat, dat hij als eerste de linies van het "Heilige Bataljon" van de Thebanen doorbroken had. Zelfs in onze tijd toonde men daar nog een oude boom langs de Kefisos, de zogenaamde "eik van Alexander", waarbij hij zijn tenten toen had opgeslagen; en ook de algemene begraafplaats van de Macedoniërs ligt er niet ver vandaan.

Welnu, zoals te begrijpen is, was Filippus op grond hiervan bijzonder op zijn zoon gesteld, zodat hij het zelfs grappig vond, als de Macedoniërs Alexander hun koning noemden en Filippus hun commandant. Maar helaas gaven huiselijke problemen, veroorzaakt door zijn huwelijken en affaires, waarbij het koningschap min of meer door het boudoir geïnfecteerd raakte, aanleiding tot enorme ruzies, die nog werden versterkt door het bitse karakter van Olympias, een jalouse en rancuneuze vrouw, die Alexander tegen hem opstookte.

De meest opvallende ruzie werd veroorzaakt door Attalos

^aCa. € 2,5 miljoen, zie c. 52, 65 en 60.

tijdens de bruiloft met Kleopatra, een jong meisje met wie Filippus trouwde omdat hij ondanks zijn hoge leeftijd verliefd op haar was geraakt. Haar oom Attalos riep namelijk tijdens het drinkfestijn in een dronken bui de Macedoniërs op om tot de goden te bidden dat er een wettige troonopvolger uit dit huwelijk van Filippus en Kleopatra geboren zou worden. Hierop werd Alexander woedend en met de woorden: "Klootzak, denk je soms dat ik een onecht kind ben?" smeed hij een beker naar zijn hoofd. Toen sprong Filippus met getrokken zwaard op hem af, maar - gelukkig voor beiden - struikelde hij vanwege zijn drift en de alcohol en viel op de grond. Alexander sprak toen sarcastisch: "Jaja, heren, deze man trof voorbereidingen om van Europa naar Azië over te steken, maar hij ligt bij het oversteken van de ene bank naar de andere al op zijn gat!"

Na deze dronkenmansruzie nam hij Olympias mee naar Epeiros, waar hij haar liet wonen, terwijl hij zelf in Illyrië verbleef.^a In die tijd arriveerde de Korinthiër Demaratos bij Filippus, een oude huisvriend die altijd eerlijk voor zijn mening uitkwam. Toen Filippus na de eerste plichtplegingen en vriendelijke woorden vroeg, hoe het met de onderlinge samenwerking van de Grieken stond, zei hij: "Filippus, jij bent echt de aangewezen persoon om je zorgen over Griekenland te maken, terwijl je je eigen huis met zoveel ruzie en ellende hebt opgezadeld." Zodoende kwam Filippus dus tot inkeer, stuurde iemand om Alexander op te halen en wist hem door bemiddeling van Demaratos om te praten.

^aFilippus was inmiddels gescheiden van Olympias. Zij was een niet-Macedonische, zodat het wellicht om politieke redenen was, dat hij met Kleopatra trouwde.

10. Toen de satraap van Karië, Pixodaros, zijn oudste dochter aan Arridaïos, de andere zoon van Filippos, wilde uithuwelijken, om zo via een familieband het bondgenootschap met Filippos op de koop toe te krijgen, en hij Aristokritos naar Macedonië had gestuurd om de zaak te regelen, kreeg Alexander weer allerlei verhalen en lasterpraatjes van de kant van zijn vrienden en moeder te horen, als zou Filippos Arridaïos door een schitterend huwelijk en een belangrijke verbintenis als troonopvolger naar voren willen schuiven.^a Omdat hij hierdoor in grote verwarring was gebracht, stuurde hij de theaterdirecteur Thessalos naar Karië om tegen Pixodaros te zeggen dat hij die bastaard, die bovendien verstandelijk gehandicapt was, uit zijn hoofd moest zetten en hem, Alexander, tot schoonzoon moest kiezen. Pixodaros was dan ook heel wat meer ingenomen met dat voorstel dan met het vorige plan, maar toen Filippos erachter kwam, stapte hij met een van diens vrienden en vertrouwelingen, Filotas, de zoon van Parmenion, naar het appartement van Alexander, waar hij hem heftige verwijten maakte en hem op bittere toon de huid vol schold: *dat hij een waardeloos figuur en zijn huidige positie onwaardig was, als hij de schoonzoon van een Kariër wilde worden die de vazal was van een barbaarse koning.*^b

Hij schreef de Korinthiërs dat ze Thessalos gevangen moesten nemen en geboeid naar hem toe moesten sturen. En wat de rest van zijn vrienden betreft: Harpalos en Nearchos, en ook Erikyios en Ptolemaïos, liet hij uit Macedonië verwijderen, mensen die Alexander later weer terug liet komen en de hoogste

^aArridaïos was een geestelijk gehandicapte zoon van Filippos en Filinna, een burgervrouw. Zie c.77.

^bDe Kariërs golden bovendien, op de Egyptenaren en Lydiërs na, als het minste slag mensen.

posities liet bekleden.

Toen Pausanias op instigatie van Attalos en Kleopatra onrechtmatig was behandeld en, omdat hij geen schadevergoeding kreeg, Filippos had gedood, wees het merendeel van de beschuldigingen weliswaar in de richting van Olympias, omdat zij de jongeman, die al woedend was, extra had opgehitst en aangevuurd, maar er deden ook over Alexander kwalijke geruchten de ronde. Het verhaal gaat namelijk dat, toen Pausanias hem na die onrechtmatige behandeling ontmoette en bij hem zijn beklag deed, hij hem het vers uit de *Medea* had voorgedragen:

De vader van de bruid, de bruid én de bruidegom.^a

Daar staat echter tegenover dat hij de medeplichtigen aan die aanslag toch liet opsporen en bestraffen en dat hij het Olympias zeer kwalijk nam dat zij tijdens zijn afwezigheid Kleopatra op een wrede wijze had mishandeld.s

Download de gehele biografie.

^aEur. *Medea* 209. Respectievelijk: Attalos, Kleopatra en Filippos.

KORTE BIBLIOGRAFIE

- Arrianus, Lucius Flavius *Alexander de Grote*, Amsterdam 1999
- Forbes R.J.: *Bitumen and Petroleum in Antiquity*, Leiden 1936.
- Fox R.L.: *Alexander de Grote*, Amsterdam 2005
- Hamilton J.R.: *Alexander, a commentary*, Oxford, 1969
- Hartman J.J. *De avondzon des heidendoms*, Leiden 1910/24
- Lendering, J: *Alexander de Grote: de ondergang van het Perzische rijk*, Amsterdam 2004
- Oliver Thomson J.: *History of ancient Geography*, Cambridge 1948
- Perrot G., C.Chipiez *Histoire de l'art dans l'antiquité*. Parijs 1890
- Plutarch: *Lives*, teksteditie Loeb ed. B.Perrin, Londen 1967
- Plutarchus *Biografieën I: o.a. Alexander*, Leeuwarden 2007
- Plutarchus *Moralia* 10 delen, vert. Janssen, Leeuwarden 1998/2007
- Pompeius Trogus: *Weltgeschichte im Auszug des Justins*, Zürich 1972
- Radt S.L.: *Plutarchus: Eenjongeling veroverd de wereld*, Zeist 1965
- Renault M.: *The Nature of Alexander*, Londen 1975
- Pickard-Cambridge *Dramatic Festivals of Athens*, Oxford 1953
- Bulletin de Correspondance Hellenique (BCH) nr. 21 (1897) pg 5998 (Homolle) en nr. 22 (1898) Pedrizet.
- Rynck, P. de: *Avonturen van Alexander de Grote: de Alexanderroman*, Amsterdam 2000
- Sancisi-Weerdenburg H.: *Persepolis en Pasargadae in wisselend perspectief*, Groningen 1989
- Stark Fr.: *Alexanders path from Caria to Cilicia*, Londen 1958
- Worthington I.: *Alexander de Grote: de biografie*, Amsterdam 2004

Andere vertalingen van CHAIRONEIA

EDITIO MAIOR

vertaling: Gerard Janssen

- Plutarchus *Moralia I: Tegen Epicurisme en Stoa*
- Plutarchus *Moralia II: Opvoeding, onderwijs, studie en vriendschap*
- Plutarchus *Moralia III: Vrouwen, liefde en dood*
- Plutarchus *Moralia IV: Griekse en Romeinse gebruiken en uitspraken*
- Plutarchus *Moralia V: Griekse en Egyptische godsdienst*
- Plutarchus *Moralia VI: Politiek en filosofie*
- Plutarchus *Moralia VII: Psychologie en ethica*
- Plutarchus *Moralia VIII: Tafelgesprekken*
- Plutarchus *Moralia IX: Biologie en natuurkunde*
- Plutarchus *Moralia X: Literatuur, muziek en filosofie*
- Plutarchus *Biografieën I: Demosthenes, Cicero, Alexander de Grote, Caesar*
- Plutarchus *Biografieën II: Nikias, Crassus, Agesilaos, Pompeius*
- Plutarchus *Biografieën III: Dion, Brutus, Demetrios, Antonius*
- Plutarchus *Biografieën IV: Pyrros, Marius, Lysander, Sulla, Aratos*
- Plutarchus *Biografieën V: Perikles, Alkibiades, Fabius Maximus Cunctator, Camillus, Artoxerxes*
- Plutarchus *Biografieën VI: Cato Maior, Saristeides, Cato Minor, Fokion, Galba, Otho*
- Iman J. Wilkens *Waar eens Troje lag*

EDITIO MINOR

- Sofokles *Koning Oidipous* vert. Th. van de Vliet
- Seneca *Oedipus* vert. Th. van de Vliet
- Seneca *Trojaanse Vrouwen* vert. Th. van de Vliet
- Aristofanes *Lysistrata* vert.: G.J.
- Dictys van Kreta: *Journal van de Trojaanse Oorlog* vert.: G.J.
- Euripides *Medea* vert.: G.J.
- Euripides *Hippolytos* vert. Th. van de vliet

- Xenofon/Plutarchus *De Spartaanse maatschappij* vert.: G.J.